

Міфологема дороги в повісті В. Дрозда «Ірій»

У сучасному літературознавстві поняття «міфологема» залишається найбільш складним і дискусійним в аспекті розуміння та інтерпретації, оскільки як складова термінологічної парадигми філософії, політології, соціології набуває додаткових значень. У літературознавчому дискурсі цей термін відіграє важливу роль, розв'язуючи центральну проблему міфопоетичного прочитання художнього тексту – поєднання одиниць архаїчного мислення й індивідуально-авторської міфотворчості.

Твір «Ірій» (1974), як зазначив сам В. Дрозд, це своєрідна рефлексія на захоплення народним словом та мисленням, багаторічні пошуки слова, «якщо не нового, то хоч відмінного від слова,

мовленого <...> попередниками», відтак, цим можна пояснити таку насиченість повісті міфопоетичною образністю, до вивчення якої неодноразово зверталися дослідники, зокрема П. Майдаченко, О. Січкарь, Л. Яшина. При цьому слід зауважити, що міфологема дороги в «Ірії» не була об'єктом вивчення науковців. Це зумовлює актуальність теми дослідження.

Зазначмо, що особливістю міфологеми дороги в повісті є полівекторність її прочитання: реальний шлях, життєва дорога (символічна ініціація головного персонажа), дорога в омріяний, «неіснуючий» Ірій, конотація мотивом польоту.

Символічним у повісті є заголовок твору, який акумулює в собі головний мотив – пошук (проходження певного шляху) дитиною щастя-раю. Уперше мотив, заявлений у заголовку, вербалізується головним персонажем, дев'ятикласником Михайлом Решетом, який має переїхати із села Пакуль, де він виріс, до міста Ірії. Отже, Ірій – це й місто, у якому оповідач намагається створити казкову країну, виплекану на основі мрій, сподівань, уявлень про гармонійний світ. У фіналі повісті образ ірію набуває складного філософського узагальнення, що виявляється в розвінчанні думок про ідеальність міста Ірій і утвердженні «ірію» як ідеї прекрасного у власній душі. В. Дрозд репрезентує його посередництвом системи опозицій космогонічного світу («порядок» – «хаос»), апелюючи до прийому семантичних зрушень.

Міфологема дороги в повісті В. Дрозда визначається автором як рух від рідного Пакуля – «передпокою справжнього буття» до незнайомого міста Ірія. Зауважмо, що названа міфологема як інваріант межі між «своїм» і «чужим» простором тощо (В. Топоров, Ю. Лотман) є багатозначною, що уможливорює показ динаміки душевних змін персонажа, зміну його долі. Для Михайла Решета дорога – це шлях до омріяного Ірія, і зрештою розчарування в ньому, яке, своєю чергою, провокує повернення хлопця протягом означуваного в повісті часу до рідного села, що несподівано для нього починає розумітися як щось невід'ємне, життєво необхідне його світу. Міфологема шляху, представлена у творі, має вихідну точку (село Пакуль) і кінцеву (Ірій), порушує мотив підкорення міста провінціалом (мрії персонажа стати відомим актором і меценатом Пакуля).

Значимим є те, що в повісті дорога є не лише місцем розгортання подій, а й одним із найважливіших чинників впливу на зміну світовідчуття головного персонажа: від звичного сільського хлопчика-мрійника до народження особистості. Дорога Михайла на навчання до Ірія виявляється не стільки власне дорогою до міста, скільки пошуком свого місця у світі (приміром, роздуми головного персонажа над майбутньою професією, його мрія створити «цивілізацію» в рідному селі тощо). У міркуваннях хлопця акцентовано те найважливіше, що має визначити, на його думку, омріяне побутове життя, зокрема, це знаки культури (бібліотека) та цивілізації (дорога). Автор, орієнтуючись на фольклорно-міфологічні традиції, зобразив Ірій як утопічну мрію героя, не співвіднесену з реальністю. Невідповідність між бажаним і явним слугує засобом розвінчання уявлень Михайла про ідеальне міське життя. Повернення до рідного села для хлопця засвідчує його дозрівання, є закінченням символічної ініціації.

Мотив повернення героя є інваріантом біблійної притчі про блудного сина, яка часто актуалізується в міфах, казках, літературі тощо (Гомер «Одіссея», Т. Шевченко «Притча про блудного сина», В. Симоненко «Казка про Дурила», М. Хвильовий «Мати», М. Куліш «Прощай село», О. Рябиков «Сількор», Б. Дробинський «Трясовина»). Тому образ дороги до Пакуля є не стільки реальним, скільки символічним, і ототожнюється з пробудженням, пошуком власного «Я».

Міфологема дороги також активізується й через подорож Михайла, яка супроводжується фантастичними, часом дивними подіями, завдяки чому відбувається одивнення художнього світу твору. У повісті немає чіткого розмежування реального й ірреального, потойбічного світів, у яких немов паралельно існує персонаж. Фантастичності твору надають епізоди польоту (вертикальне перенесення в «чужий» світ, візії польотів корови Маньки, сон, марення). Атрибутами мотиву польоту стає образ крил як символ духовного піднесення та чарівним засобом порятунку, втечі від реальності, від «приземленого дядькового реалізму». Образи крил (небо) і коріння (земля) створюють опозицію верх – низ, тобто презентують життя в усій його повноті й водночас суперечливості.

Аналіз міфологеми дороги в повісті В. Дрозда «Ирій» дає змогу виявити специфіку її осмислення прозаїком, що розкривається через репрезентацію дороги не лише як об'єкту, у межах якого здійснюється переміщення, а й як дороги до самого себе, сповненої поєднанням фантастичного й буденного, знаного й загадкового.